

Džordž Orvel
KATALONIJI U ČAST

Naslov originala:
HOMAGE TO CATALONIA
George Orwell

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Urednik:
Ivan Isailović

Prevod:
Igor Cvijanović

Lektura i korektura:
Anja Marković

Dizajn korica:
Heat Kane

Prelom:
Ivan Isailović

Štampa:
F.U.K. d.o.o.

Tiraž:
1000

Izdavač:
Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
imeil: info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

Džordž Orvel

KATALONIJI U ČAST

Preveo s engleskog
Igor Cvijanović

KONTRAST

Beograd, 2024.

*Ne odgovaraj bezumniku po bezumlju njegovu,
da ne budeš i ti kao on.*

*Odgovori bezumniku prema bezumlju njegovu,
da ne misli da je mudar.*

PRIČE SOLOMUNOVE, 26, 4-5

1

U kasarni „Lenjin” u Barseloni, dan pre nego što sam se pridružio miliciji, video sam jednog pripadnika milicije iz Italije kako stoji ispred oficirskog stola.

Naoko je izgledao kao žestok momak od dvadeset pet ili šest godina, riđastožute kose i snažnih ramena. Kožnu šapku je bio buntovničku spustio preko oka. Gledao sam ga iz profila kako brade prislone na grudi zuri zbunjen i namršten u kartu koju je oficir raširio na stolu. Nešto na njegovom licu duboko me je dirnulo. Bilo je to lice čoveka koji bi počinio ubistvo i dao život za prijatelja – odisao je onom vrstom prostodušja kakva se očekuje kod jednog anarhiste, premda on zacemento nije bilo komunista. Na njemu su se videli i iskrenost i surovost; kao i skrušeno poštovanje koje nepismeni gaje prema navodnim nadređenima. Očigledno nije umeo da se snađe na karti; očigledno je smatrao iščitavanje karte čudesnim intelektualnim poduhvatom. Teško mi je da razumem zašto, ali retko sam kad video nekoga – ikoga, hoću da kažem – ko mi se smesta toliko dopao. Dok su razgovarali za stolom, u nekoj opasci se spomenulo da sam ja stranac. Italijan je podigao glavu i brzo upitao:

„*Italiano?*”

Odgovorio sam na lošem španskom: „*No, Inglés. Y tú?*”

„*Italiano.*”

Kad smo krenuli napolje, prošao je kroz prostoriju i vrlo čvrsto mi stegnuo šaku. Čudna je naklonost koju možete da osetite prema neznancu! Kao da su njegov i moj duh smesta uspeli da premeste jaz između naših jezika i tradicija i da se sretnu u posvemašnjoj bliskosti. Nadao sam se da mu se dopadam koliko i

on meni. Ali sam takođe znao da ga više nikad ne smem videti ako bih da sačuvam prvi utisak o njemu; i dabome da ga nikad više i nisam video. Takva poznanstva su se neprestano sklapala u Španiji.

Spominjem tog italijanskog pripadnika milicije jer sam sačuvao živopisnu uspomenu na njega. U odrpanoj uniformi i surovog jadrnog lika, on je za mene primer posebne atmosfere tog doba. On se prepliće sa svim mojim sećanjima na taj ratni period – crvene zastave u Barseloni, sumorne vozove krcate dronjavim vojnicima što mile ka frontu, usputne, sive, ratom pogođene gradove, blatnjave i ledene rovove u planinama.

To je bilo krajem decembra 1936, ni sedam meseci nije prošlo od trenutka u kojem pišem, a opet je reč o periodu koji je ostao neizmerno daleko. Kasniji događaji su ga izbrisali mnogo potpunije nego što su izbrisali 1935, ili 1905. U Španiju sam bio došao s namerom da pišem novinske članke, ali sam se bezmalo smesta pridružio miliciji jer je, u to vreme i u toj atmosferi, delovalo da je to jedino zamislivo. Anarhisti su i dalje pretežno kontrolisali Kataloniju, a revolucija je bila u punom zamahu. Svima koji su tamo boravili od početka delovalo je čak u decembru ili januaru da se revolucionarno razdoblje završava; no, kad čovek dođe pravo iz Engleske, doživljaj Barselone umeo je donekle da ga zaprepasti i ophrva. Tad sam se prvi put obreo u gradu gde je radnička klasa vodila glavnu reč. Radnici su se dočepali gotovo svih građevina raznih veličina i prekrili ih crvenim zastavama ili crveno-crnim barjakom anarhista; na svim zidovima iscrtali su srp i čekić i inicijale revolucionarnih partija; bezmalo sve crkve su opustošili i spalili slike u njima. Radničke bande su sistematski uništavale pojedine crkve. Na svim radnjama i kafanama bilo je ispisano da su kolektivizirane; čak su i čistači cipela dopali pod kolektivizaciju, pa su i njihove kutije bile ofarbane u crvenu i crnu boju. Konobari i prodavci su vas gledali pravo u oči i ponašali se prema vama kao prema jednakima. Servilni,

pa čak i ceremonijalni oblici jezika privremeno su nestali. Niko nije govorio *señor, don*, čak ni *usted*; svi su se svima obraćali sa „druže” i bili na „ti”, a umesto *Buenas dias*, govorili su *Salud!* Napojnica je bila zabranjena zakonom; moje bezmalo prvo iskustvo bila je lekcija od upravnika hotela kad sam pokušao da dam bakšiš liftboju. Nije bilo privatnih automobila, sve su ih rekvirirali, a svi tramvaji, taksiji i većina drugih prevoznih sredstava bili su ofarbani u crveno i crno. Revolucionarni plakati su visili posvuda, plamteli su jarkim crvenim i plavim bojama sa zidova, a spram njih su preostali oglasi izgledali kao blatnjave brljotine. Duž ulice Ramblas, široke centralne arterije grada kojom ljudi konstantno promiču u oba smera, sa zvučnika su tutnjale revolucionarne pesme po ceo dan i duboko u noć. Pogled na ljude bio je najčudniji od svega. Spolja je delovalo da je to grad u kojem više ne postoje bogate klase. Izuzev malobrojnih žena i stranaca, uopšte nije bilo „lepo odevenih” osoba. Gotovo svi su nosili grubu radničku odeću, ili plave kombinezone, ili neku varijantu uniforme prisutnih milicija. Sve je to bilo čudno i dirljivo. Mnogo toga nisam ni razumeo, u izvesnom smislu mi se čak nije ni dopalo, ali sam smesta shvatio da je to stanje stvari za koje se vredi boriti. Takođe sam verovao da je sve kao što izgleda, da je to zaista radnička država, te da je sva buržoazija pobešla, ubijena ili dobrovoljno prešla na stranu radnika; nisam shvatio da se veliki broj dobrostojećih pripadnika buržoazije naprosto primirio i prurušio u proletere na izvesno vreme.

Kroz sve to provejavala je zla atmosfera rata. Grad je izgledao sumorno i neuredno, putevi i zgrade bili su lošem stanju, na ulicama su noću gorela prigušena svetla zbog vazdušnih napada, prodavnice su bile jadne i poluprazne. Nedostajalo je mesa, mleko se praktično nije moglo nabaviti, vladala je nestašica uglja, šećera i goriva, kao i zaista ozbiljna nestašica hleba. Čak i u tom razdoblju, redovi za hleb protezali su se nekoliko stotina metara. Ipak, koliko se dalo zaključiti dotad, narod je bio zadovoljan i

pun nade. Nije bilo nezaposlenih, a životni standard je bio izuzetno nizak; vidali smo vrlo malo upadljivo ubogih ljudi, a nije bilo ni prosjaka, sem Cigana. Iznad svega, vladala je vera u revoluciju i budućnost, osećaj da smo najednom osvanuli u eri jednakosti i slobode. Ljudska bića su se trudila da se ponašaju kao ljudska bića, a ne kao zupčanici u kapitalističkoj mašineriji. U berbernicama su bila okačena anarhistička obaveštenja (berberi su uglavnom bili anarhisti) koja su svečano objašnjavala da berberi više nisu robovi. Ulice su bile oblepljene plakatima u boji kojima se apelovalo na prostitutke da prestanu da se bave prostitucijom. Svakome iz tvrdokorne, prezrive civilizacije naroda engleskog govornog područja delovalo je da ima izvesne patetike u doslovnosti s kojom su ti idealistični Španci prihvatili otrcane revolucionarne slogane. U to vreme su se revolucionarne balade najnaivnije vrste, o proleterskom bratstvu i Musolinijevoj pokvarenosti, prodavale na ulicama za nekoliko sentima. Često sam viđao nepismene pripadnike milicije kako kupuju te balade, mukotrпно sriču stihove, a onda, kad ih nauče, počnu da ih pevaju uz odgovarajuću melodiju.

Sve to vreme proveo sam u kasarni „Lenjin”, navodno radi obuke za front. Kad sam se pridružio miliciji, rekli su mi da će me poslati na front sutradan, ali sam u stvari morao da sačekam da se pripremi nova *centuria*. Radničke milicije, koje su na brzinu sazvali sindikati na početku rata, još nisu bile organizovane na osnovama uobičajene vojske. Komandne jedinice činili su „odeljenje”, od tridesetak ljudi, takozvana *centuria*, od stotinak ljudi, i „odred”, koji je u praksi podrazumevao bilo koji veći broj ljudi. Kasarna „Lenjin” predstavljala je skup veličanstvenih zgrada sa školom jahanja i ogromnim kaldrmisanim unutrašnjim dvorištima; nekad je to bila konjička kasarna, a osvojena je tokom julskih okršaja. Moja *centuria* spavala je u jednoj štali, pod kamenim jaslama gde su još bila urezana imena konjičkih jurišnika. Sve konje su rekvirirali i poslali na front, ali je cela prostorija i dalje

zauzarala na konjsku pišačku i truli ovas. U kasarni sam proveo otprilike nedelju dana. Uglavnom se sećam mirisa konja, treperavih poziva trube (svi naši trubači bili su amateri; naučio sam trubačke signale tek kad sam ih poslušao ispred fašističkih linija), bata okovanih čizama u dvorištu kasarne, dugih jutarnjih parada na zimskom suncu, razuzdanih partija fudbala, pedeset na pedeset, na šljunku škole jahanja. U kasarni je bilo verovatno hiljadu muškaraca i dvadesetak žena, ne računajući supruge pripadnika milicije koje su kuvale. Bilo je i žena u jedinicama milicije, premda ne baš mnogo. U prvim bitkama, dakako, borile su se rame uz rame s muškarcima. Reklo bi se da je to prirodno u doba revolucije. Međutim, poimanje se već menjalo. Muški pripadnici milicije nisu smeli da borave u školi jahanja dok su žene vežbale jer su im se smejali i smetali im. Nekoliko meseci pre toga, nikome ništa nije bilo smešno kad vidi ženu s puškom.

Cela kasarna je bila prljava i u haosu na koji je milicija svela svaku zgradu koju je zauzela, pa je delovalo da je to jedna od pratećih pojava revolucije. U svakom ćošku ležale su hrpe polomljenog nameštaja, oštećena sedla, mesingani konjički šlemovi, prazne kanije za sablje i trula hrana. Hrana se zastrašujuće traćila, naročito hleb. Samo iz moje spavaonice u kasarni, bacala se korpa hleba posle svakog obroka – sramotno, budući da ga civili nisu imali. Jeli smo za dugim drvenim stolovima iz večito masnih limenih porcija i pili iz odurne posude koju zovu *porron*. *Porron* je svojevrsna staklena boca sa špicastim piskom iz kojeg teče tanak mlaz vina kad god ga nagnete; stoga možete da pijete iz daljine, ne prinoseći pisak usnama, pa se može i dodavati od čoveka do čoveka. Pobunio sam se i zahtevao običnu šolju čim sam video kako se *porron* koristi. Prema mom gledištu, *porron* je suviše ličio na noćnu posudu, naročito kad se u njega naspe belo vino.

Postupno su izdavali uniforme regrutima, a pošto smo se nalazili u Španiji, sve se zaduživalo komad po komad, tako da

nikad nije bilo jasno ko je šta preuzeo, a razne stvari koje su nam bile najpotrebnije, poput opasača i fišeklija, nisu se izdavale do poslednjeg trenutka, kad je voz zaista već čekao da nas odveze na front. Spominjao sam „uniformu” milicije, što verovatno ostavlja pogrešan utisak. Nije to bila baš uniforma. Možda bi „multiforma” bio pravi naziv. Svačije odelo polazilo je od iste zamisli, ali nijedno nije bilo sasvim isto. Praktično svi vojnici nosili su somotne pantalone do kolena, ali tu je uniformnost prestajala. Jedni su nosili gamaše, drugi somotne dokolenice, treći kožne nogavice ili duboke čizme. Svi su nosili mundire s rajsferšlusom, ali jedni mundiri su bili od kože, a drugi od vune, i svih mogućih boja. Kape su bile jednako šarolike koliko i oni koji ih nose. Uobičajeno je bilo da se prednji deo kape ukrasi partijskom značkom, a povrh toga, svaki čovek je nosio crvenu ili crveno-crnu maramu oko vrata. Odred milicije u to vreme bio je živopisna rulja. Ali odeća se morala dodeljivati kako je koja fabrika na brzini proizvede, a njen kvalitet i nije bio toliko loš kad se imaju u vidu okolnosti. Košulje i čarape bili su otužni komadi odeće od pamuka, prilično beskorisni na hladnoći. Ne smem ni da pomislim kroz šta su pripadnici milicije prošli u prvim mesecima pre nego što je išta organizovano. Sećam se da sam nabasao na novine otprilike samo dva meseca pre toga, u kojima je jedan vođa POUM-a¹, nakon posete frontu, rekao da će pokušati da se postara da „svaki pripadnik milicije ima ćebe”. Izjava od koje ćete se stresti ako ste ikad spavali u rovu.

Mog drugog dana u kasarni, otpočela je, kako će je komično nazvati, „poduka”. Na početku je došlo do zastrašujućih haotičnih prizora. Regruti su bili uglavnom momci od šesnaest-sedamnaest godina iz siromašnijih četvrti Barselone, puni revolucionarnog zanosa, ali potpuno nesvesni značenja rata. Nisu se mogli čak ni postrojiti. Disciplina nije postojala; ako se nekom nije dopadalo

¹ *Partido obrero de unificación marxist* (šp.) – Radnička partija marksističkog ujedinjenja. (*prim. prev.*)

naređenje, istupio bi iz stroja i žestoko se svađao s oficirom. Poručnik koji nas je obučavao bio je krupan, mladolik prijatan momak koji je ranije bio oficir u zvaničnoj armiji; i dalje je izgledao tako zbog otmenog držanja i besprekorne uniforme. No, začudo, bio je odan i vatren socijalista. Čak i više od svojih ljudi, insistirao je na potpunoj društvenoj jednakosti svih vojnika. Sećam se kako se neprijatno iznenadio kad mu se neupućeni regrut obratio sa *señor*. „Šta? *Señor*? Ko mi se obraća sa *señor*? Zar nismo svi drugovi?” Sumnjam da mu je to imalo olakšavalo posao. U međuvremenu, novopećeni regruti nisu prolazili obuku koja bi im bila iole korisna. Rekli su mi da stranci ne moraju da prisustvuju „poduci” (Španci su, primetio sam, zaneseno verovali da svi stranci poznaju vojnu materiju bolje od njih), ali ja sam se svakako pojavio s ostalima. Jedva sam čekao da naučim kako se koristi mitraljez; nikad nisam imao priliku da rukujem tim oružjem. Zgrnuo sam se kad sam shvatio da nas ne uče ništa o upotrebi oružja. Takozvana poduka svodila se naprosto na vežbanje paradiranja najzastarelije, najgluplje vrste; desna, leva, okret, marširanje u trojkama i ostale beskorisne besmislice koje sam naučio s petnaest godina. Bio je to neobičan oblik obuke za gerilsku vojsku. Naravno, ako imate samo nekoliko dana da obučite vojnika, morate ga naučiti najpotrebnije; kako da nađe u zaklon, kako da napreduje na otvorenom terenu, kako da drži stražu i napravi grudobran – iznad svega, kako da koristi oružje. No, tu rulju nestrpljive dece, koju će baciti na liniju fronta za nekoliko dana, nisu učili ni kako da pucaju iz puške niti kako da izvuku osigurač iz bombe. U to vreme nisam poimao da je razlog tome činjenica da nema oružja na raspolaganju. U miliciji POUM-a, nedostatak pušaka bio je toliko strašan da su nove jedinice koje su pristizale na front morale da uzmu puške od vojnika koje su smenjivali na liniji. U celoj kasarni „Lenjin” mislim da nije bilo pušaka osim onih koje su koristili stražari.

Nakon nekoliko dana, iako smo bili prava banda po uobičajenim merilima, smatralo se da smo u dovoljno dobrom stanju da

nas prikažu u javnosti, pa su nas izjutra izvodili da marširamo u gradskim baštama na brdu iza Španskog trga. To je bio uobičajeni poligon za obuku partijskih milicija, pored karabinjerosa i prvih kontingenata novoosnovane Narodne armije. Gore u gradskim baštama, prizor je bio neobičan i ohrabrujući. Po svakoj stazi i aleji, među strogim cvetnim lejama, vodovi i čete marširali su ukočeno tamo-amo, isturenih grudi, očajnički se trudeći da liče na vojnike. Svi ljudi u njima bili su nenaoružani i nijedan nije imao kompletnu uniformu, iako je na većini uniforma milicije bila u mestimičnim zakrpama. Postupak je uvek bio manje-više isti. Tri sata smo paradirali tamo-amo (španski marševski korak je vrlo kratak i brz), onda bismo stali, razbili formaciju i žedno se sjurili do male bakalnice na polovini nizbrdice kojoj je izvanredno išla prodaja jeftinog vina. Svi su se ljubazno ophodili prema meni. Kao Englez, bio sam pomalo zanimljiv, a karabinjerski oficiri su me smatrali važnim i častili me pićem. U međuvremenu, kad god sam mogao da sateram našeg poručnika u čošak, navaljivao sam da me obuči da rukujem mitraljezom. Izvlačio sam rečnik *Hugo* iz džepa i obraćao mu se na sramotnom španskom:

„*Yo sé manejar fusil. No sé manejar ametralladora. Quiero aprender ametralladora. Cuando vamos aprender ametralladora?*”

Odgovor je uvek dolazio uz mučan osmeh i obećanje da bi mitraljeska obuka trebalo da bude *mañana*. Izlišno je reći da *mañana* nikad nije stigla. Nekoliko dana je prošlo, a regruti su naučili da marširaju usklađeno i da bezmalo otmeno stanu mirno, ali pitanje je da li su uopšte znali iz kojeg kraja puške izleće metak. Jednog dana naoružani karabinjer nam je prišao dok smo se odmarali i dozvolio nam da pogledamo njegovu pušku. Ispostavilo se da u celoj mojoj jedinici niko sem mene i ne zna kako da napuni pušku, a kamoli da gađa iz nje.

Sve to vreme sam se patio sa španskim. Osim mene, u kasarni je bio samo još jedan Englez, a niko čak ni među oficirima nije znao ni reč francuskog. Činjenica da su moji saborci između sebe

govorili uglavnom na katalonskom nije mi olakšavala razumevanje. Mogao sam samo da se snađem tako što sam svugde nosio mali rečnik koji sam potezao iz džepa u trenucima krize. Ali pre bih bio stranac u Španiji nego u većini drugih zemalja. Koliko je samo bilo lako sklopiti prijateljstvo u Španiji. Za svega dan-dva, dvadesetak pripadnika milicije oslovljavalo me je imenom, pokazali mi osnove i zasipali gostoprimstvom. Ne pišem propagandnu knjigu niti želim da idealizujem miliciju POUM-a. Ceo sistem zasnovan na milicijama imao je ozbiljne mane, sami ljudi bili su vrlo izmešani jer je u tom trenutku dobrovoljna regrutacija počela da opada, a mnogi najbolji borci već su bili na frontu ili mrtvi. Uvek je među nama bio određen procenat potpuno beskorisnih. Petnaestogodišnje dečake roditelji su dovodili na regrutaciju, sasvim otvoreno zarad deset pezeta koliko je iznosila dnevnicu pripadnika milicije; takođe i zbog hleba koji je milicija primala u izobilju i mogla da prokrijumčari kući roditeljima. Ali voleo bih da vidim svakog da se obre u španskoj radničkoj klasi kao ja – možda bi trebalo da kažem katalonskoj radničkoj klasi jer, izuzev nekoliko Aragonaca ili Andaluzijaca, družio sam se samo s Kataloncima – a da ga ne ophrva njihova suštinska pristojnost; pre svega, njihova iskrenost i velikodušnost. Španska velikodušnost, u običnom smislu te reči, povremeno je gotovo neprijatna. Ako ih zamolite za cigaretu, tutnuće vam celu paklu. A iza toga stoji velikodušnost u dubljem smislu, prava širina duha, s kojom sam se sretao iznova u najbezizglednijim okolnostima. Neki novinari i drugi stranci koji su putovali u Španiju tokom rata kazali su da su Španci potajno gorko ljubomorni na stranu pomoć. Mogu samo da kažem da nikad nisam primetio ništa slično. Sećam se da je, nekoliko dana pre nego što sam otišao iz kasarne, grupa ljudi došla na odmor s fronta. Uzbuđeno su razgovarali o iskustvima i gajili veliko oduševljenje prema francuskim vojnicima koji su bili pored njih u Ueski. Francuzi su bili vrlo hrabri, govorili su; oduševljeno su dodavali: „*Más valientes que nosotros*” –

„Hrabriji od nas!” Dabome, usprotivio sam se tome, na šta su mi oni objasnili da Francuzi mnogo bolje poznaju veštinu ratovanja, da stručnije rukuju bombama, mitraljezima i tako redom. Ipak, ta opaska je značajna. Englez bi pre dao da mu odseku ruku nego što bi priznao tako nešto.

Svaki stranac koji je služio u miliciji proveo je prvih nekoliko nedelja trudeći se da zavoli Špance i u ozlojeđenosti zbog njihovih izvesnih osobina. Na frontu je moja ozlojeđenost ponekad dosegala nivo besa. Španci su dobri u mnogo čemu, ali ne i u ratovanju. Svi stranci su listom zapanjeni njihovom nedelotvornošću, a iznad svega izluđuje njihova netačnost. Španska reč koju stranac ne može izbeći da nauči jeste *mañana* – „sutra” (doslovno, „jutro”). Kad god je to iole moguće, današnji posao se odgađa do *mañana*. To je toliko poznato da i sami Španci zbijaju šale na taj račun. U Španiji se ništa, od obroka do bitke, nikad ne događa na vreme. Prema opštem pravilu, sve se odvija prekasno, ali samo povremeno – tek toliko da ne biste mogli da računate na to da će uvek kasniti – nešto se dogodi i prerano. Voz koji bi trebalo da krene u osam, obično polazi negde između devet i deset, ali možda jednom nedeljno, zbog kakvog ličnog hira mašinovođe, kreće u pola osam. Takve stvari umeju da budu malo naporne. U teoriji se prilično divim Špancima što ne dele s nama severnjačku neurozu opsednutosti vremenom; ali, nažalost, ja je delim.

Posle bezbroj glasina, *mañanas* i odgađanja, odjednom smo dobili naređenje za polazak na front, dva sata pre polaska, kad još nismo zadužili veliki deo opreme. Vladala je velika strka kod intendanta; naposljetku je silan deo ljudstva morao da pođe bez kompletirane opreme. Kasarnu su brzo zaposele žene koje kao da su nikle iz zemlje da bi pomogle svojim muškarcima da umotaju ćebad i spakuju naprtnjače. Bilo je vrlo ponižavajuće što je jedna Španjolka, žena drugog engleskog dobrovoljca Vilijamsa, morala da mi pokaže kako da stavim nove kožne fišeklje. Bilo je to nežno, tamnooko, izuzetno ženstveno stvorenje, koje je izgledalo

kao da joj je životni poziv da ljulja kolevku, ali koja se zapravo hrabro borila u uličnim bitkama u julu. U tom trenutku nosila je bebu koja se rodila deset meseci pošto je rat izbio i koja je možda začeta iza barikade.

Voz je trebalo da pođe u osam, a bilo je oko osam i deset kad su namučeni, znojavi oficiri uspeali da nas sateraju na trg kasarne. Vrlo živo se sećam prizora obasjanog bakljama – vreve i uzbuđenja, crvenih zastava što su lepetale pod svetlom baklji, okupljenih boraca milicije s rančevima na leđima i umotanim čebadima koje su nosili poput redenika preko ramena; i vike i zveketa čizama i limenih porcija, a onda i silovitog i napokon uspešnog siktanja da bi svi učitali; potom je izvesni politički komesar stao ispod golemog, razvijorenog, crvenog barjaka i održao nam govor na katalonskom. Najzad su nas poslali da marširamo ka stanici, najdužim putem, dugim pet-šest kilometara, kako bi nas prikazali celom gradu. Na ulici Ramblas su nas zaustavili dok je unajmljeni ansambl svirao neku revolucionarnu pesmu. I opet osvajanje i herojstvo: povici i oduševljenje, crvene i crveno-crne zastave posvuda, naklonjene mase tiskale su se na trotoaru da nas vide, žene su mahale s prozora. Koliko je sve to prirodno izgledalo onomad; koliko daleko i nezamislivo sad! Voz je bio toliko krcat da je jedva bilo mesta i na podu, a kamoli slobodnih sedišta. U poslednjem trenutku Vilijamsova žena je dojurila duž perona i dala nam bocu vina i kobasicu dugu tridesetak centimetara što ima ukus sapuna i od koje se dobija dijareja. Voz je izmileo iz Katalonije i uspeo se na visoravan u Aragonu uobičajenom ratnom brzinom manjom od dvadeset kilometara na čas.